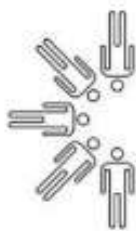

Colecție coordonată de
Silviu Dragomir

Interpretarea basmelor

Marie-Louise von Franz

Traducere din engleză
Roxana Nourescu

MISTERELE
INCONȘTIENȚULUI
COLECTIV

TREI

Cuprins

<i>Nota editorului</i>	7
<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Prefață la ediția germană din 1986</i>	11
<i>Interpretarea basmelor</i>	15
1. Câteva teorii asupra basmelor	16
2. Basme, mituri și alte povestiri arhetipale	41
3. O metodă de interpretare psihologică	55
4. Interpretarea unui basm. <i>Cele trei pene</i>	65
5. <i>Cele trei pene</i> . Continuare	91
6. <i>Cele trei pene</i> . Încheiere	113
7. Umbra unui bărbat	136
8. Provocarea animei	159
9. Femeia, umbra și animusul în basme	188
<i>Index</i>	237

Nota editorului

Seria de prelegeri intitulată „O introducere în psihologia basmelor“ ținută de Marie-Louise von Franz la Institutul C. G. Jung din Zurich în 1963 a fost publicată pentru prima dată în limba germană în 1986, la Kösel Verlag din München. A fost dorința Mariei-Louise von Franz ca noua ediție a cărții sale *Psychologische Märcheninterpretation. Eine Einführung* să fie modificată în așa fel, încât să concorde cu versiunea franceză, *L'interprétation des contes de fées*, editată de Francine Saint René Taillandier-Perrot (în colecția La Fontaine de Pierre, Paris, 1978). Dr. Barbara Davies a preluat această sarcină dificilă, fapt pentru care îi suntem foarte recunoscători. Suntem îndatorați de asemenea doamnei Dr. Michaela Kopp-Marx din Mannheim, care a participat la corectură, la aspectele de adaptare gramaticală și stilistică a textului, la revizuirea bibliografiei și la crearea indexului. Pentru această ediție revăzută în limba engleză, care se bazează pe ediția revăzută în limba germană din 2012, îi mulțumim lui Alison Kappes, licențiată în filosofie.

Mulțumiri

Aș vrea să le mulțumesc tuturor celor care m-au ajutat să văd tipărite aceste prelegeri: Unei Thomas, pentru transcrierea fidelă pe care se bazează textul, lui Marian Bayes și Andrea Dykes, pentru ajutorul pe care mi l-au dat cu limba engleză, și lui Thayer Greene, pentru finanțarea publicării inițiale. Aș vrea să le mulțumesc, de asemenea, Patriciei Berry și Valeriei Donleavy, pentru prima variantă în care au apărut aceste prelegeri.

Îi mulțumesc lui Alison Kappes, care a tradus pentru această ediție revăzută în engleză completările la versiunea germană. Și îi sunt foarte recunoscătoare lui Vivienne Mackrell, atât pentru ajutorul oferit în organizarea acestei lucrări, cât mai ales pentru încurajările ei constante.

Prefață

la ediția germană din 1986

Această carte este rezultatul prelegerilor pe care le-am ținut în limba engleză la Institutul C.G. Jung acum mai bine de 20 de ani. Bazat pe înregistrarea acestora, volumul a fost publicat pentru prima dată în limba engleză, în 1970.

Aceste prelegeri înglobează experiența pe care am dobândit-o în interpretarea basmelor și se bazează pe contribuția mea la cartea lui Hedwig von Beit, *Symbolik des Maerchens* (1952). La acea vreme, existau câteva studii de început ale școlii freudiene și unele mici eseuri de Alfons Maeder, Franz Riklin și Wilhelm Leiblin, însă nu exista nicio interpretare a basmelor făcută de autori jungieni. Intenția mea inițială era să dezvălui studenților dimensiunea arhetipală a basmelor. De aceea, aspectele etnologice și folclorice sunt atinse sumar, dar asta nu înseamnă că ele nu sunt importante.

Începând din anii 1960, interpretarea basmelor din perspectiva psihologiei abisale a cunoscut o adevărată înflorire. Din școala freudiană, ar trebui menționată în primul rând cartea lui Bruno Bettelheim, *Psihanaliza Basmelor*¹. În școala jungiană au fost publicate atât de multe cărți, încât nu le pot aminti pe toate. În acest sens, aș dori să formulez o părere personală: în multe dintre așa-numitele încercări jungiene de interpretare, se poate vedea o regresie către o abordare foarte personalizată. Analistii consideră că eroul sau eroina

¹ *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Traducerea în română, *Psihanaliza basmelor*, a apărut la Editura Univers, în 2017. (N.t.)

ar fi un Eu uman obișnuit, iar adversitățile prin care el sau ea trec, o imagine a nevrozel. Acest tip de interpretare este de înțeles, pentru că, în mod firesc, persoana care ascultă un basm se va identifica cu personajul principal. Dar asemenea interpretări ignoră ceea ce Max Lüthi a descoperit a fi esențial în basmele fermecate, și anume că, spre deosebire de eroii aventuroși din narațiunile de tip sege, protagoniștii basmelor sunt noțiuni abstracte — adică ei intruchipează arhetipuri. De aceea, destinele lor nu sunt complicații nevrotice, ci mai degrabă expresii ale dificultăților și pericolelor ce ne-au fost date de la natură. Problema unei interpretări personalizate este că anulează tocmai elementul arhetipal vindecător.

Permiteți-mi să vă dau un exemplu. Eroul-copil din basme este aproape întotdeauna părăsit. Dacă cineva îi interpretează destinul ca nevroză de abandon, îl asociază romanului familial al epocii noastre. Dar dacă îl lasă încadrat în contextul său arhetipal, capătă o semnificație mult mai profundă, și anume aceea că Zeul cel nou al unei epoci este de găsit întotdeauna într-un colț al psihicului ignorat și profund inconștient (exemplul clasic fiind nașterea lui Cristos într-un staul). Dacă un individ are de îndurat această suferință nevrotică, el este chemat să se întoarcă spre Zeul abandonat din interior, în loc să se identifice cu propria suferință.

Hans Giehl (*Volksmaerchen und Tiefenpsychologie*, 1970) aduce un reproș pe care eu îl consider a fi parțial justificat, acela că specialiștii în psihologia abisală transferă chestiuni subiective proprii asupra basmelor, acolo unde acestea nu ar fi niciodată de găsit. La fel ca în toate lucrările științifice, factorul subiectiv nu poate fi niciodată exclus în totalitate. Dar eu cred că o amplificare¹ mitologică serioasă ar ține sub

¹ Amplificare: metodă folosită de Jung în interpretarea materialului clinic și a viselor, care face trimitere la forma inconștientului colectiv. Analistul folosește asocieri din mitologie, religie, basme, aichimie, folclor,

control un asemenea subiectivism; aceasta ne poate da, cel puțin într-o oarecare măsură, posibilitatea de a ajunge la o interpretare general valabilă.

Cel de-al doilea instrument pe care îl putem folosi pentru a atinge un anumit nivel de obiectivitate este de a lua în considerare contextul. Aici, Giehl formulează critici cu care nu sunt de acord. El crede că obiectivitatea cercetării contextuale este afectată de faptul că versiunile includ uneori motive contrarii care, tocmai de aceea, sunt omise. Dar, dacă cineva analizează acest lucru în profunzime, observă că fiecare motiv contrar schimbă întregul context — dovedind exact opusul criticilor aduse de Giehl. De exemplu, basmul rusesc *Frumoasa Vasilisa*, care relatează întâlnirea fetei cu o vrăjitoare bătrână se termină într-o notă pozitivă. Versiunea germană *Doamna Trude* sfârșește într-o notă negativă. Dacă se examinează ambele versiuni, se observă că fata din cea rusească este binevoitoare, ascultătoare și cu bun-simț, în timp ce replica ei germană este neascultătoare, nerăbdătoare și obraznică. Acestea împregnează întregul context și, din acest motiv, cele două povești nu pot fi interpretate în același mod, chiar dacă ele se învârt în jurul aceluiași arhetip, întâlnirea cu Marea Mamă.

În cele ce urmează, m-am străduit să analizez câteva povești clasice — sau, mai degrabă, tipare de bază ale temelor importante din basme — pentru a ajuta cititorul să-și clarifice metoda jungiană de interpretare. Dacă, la final, unii cititori vor fi stimulați să încerce ei înșiși astfel de interpretări și se vor simți bine în acest demers, atunci scopul acestei cărți va fi atins.

MARIE-LOUISE VON FRANZ
Kilsnacht, Elveția, aprilie 1986

¹ În secolul XVIII și începutul de secol al XIX, prin adăugarea dimensiunii colective a expedițiilor umane. (N.T.)

Interpretarea basmelor

1

Câteva teorii asupra basmelor

Basmele reprezintă expresia cea mai simplă și mai pură a proceselor psihice din inconștientul colectiv¹. De aceea, valoarea lor pentru investigarea științifică a inconștientului o depășește cu mult pe cea a altor materiale. Ele reprezintă arhetipurile în forma lor cea mai simplă, nudă și concisă.² În această formă clară, imaginile arhetipale ne oferă cele mai bune chei de înțelegere a proceselor care se petrec în psihicul colectiv. În mituri, legende sau în cronicile altor documente mitologic mai elaborat, ajungem prin intermediul unui depozit de

1 „Inconștientul colectiv este o parte a psihicului care poate fi dovedită negativ de inconștientul personal prin faptul că el nu-și datorează existența experienței personale și nu este, de aceea, un câștig personal. În timp ce inconștientul personal conține esențialmente din conținuturi care au fost cunoscute conștient, dar care au dispărut din conștiință, fiind în altă parte, de exemplu, conținuturile inconștientului colectiv nu au fost niciodată conștiente, nefiind deci dobândite de individul, și-și datorează existența exclusiv eredității.” (C.G. Jung, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Opera completă, vol. 9/1, Editura Trăi, 2002, p. 53)

2 „Inconștientul colectiv nu se formează pe parcursul vieții individului, ci este moștenit. El conține din forme preexistente — arhetipurile — care pot deveni conștiente doar în mod mijloc și conferă conținuturilor conștiinței o formă bine determinată.” (ibidem, p. 54) „Arhetipul este un element gol în sine, formal, care nu este altceva decât o «facultas praeformandi», o posibilitate dată a priori formei de reprezentare. Moștenite nu sunt reprezentările, ci formele [...]. Beneficitor la determinarea formei, comparativ cu formarea cristalelor este explicativă în măsură în care sistemul de axe determină doar structura stereometrică, dar nu și forma concretă a cristalului individual. [...] Același lucru e valabil pentru arhetip: poate fi în principiu denumit și posedă un nucleu de semnificație invariantă care determină modul său de apariție numai în principiu, nu și concret.” (ibidem, pp. 91-92)

materiale culturale la structurile de bază ale psihicului uman. Pe de altă parte, basmele conțin mult mai puțin material cultural conștient specific și, de aceea, ele oglindesc mai limpede tiparele de bază ale psihicului.

Conform lui Carl Gustav Jung, fiecare arhetip este, în esență, un factor psihic necunoscut și de aceea nu există nicio posibilitate de a traduce conținutul său în termeni intelectuali. Tot ce putem face este să-l circumscriem cu ajutorul propriei noastre experiențe psihologice și, prin cercetări comparative, să aducem la lumină întreaga rețea de asocieri în care arhetipul este întrețesut. Basmul în sine își este propria explicație, deoarece înțelesul său este conținut în totalitatea motivelor care sunt conectate prin firul poveștii. Atunci de ce nu le putem înțelege în mod direct? Metaforic vorbind, inconștientul este în aceeași situație cu cineva care vrea să împărtășească o viziune sau o experiență originală pe care a avut-o. Întrucât nu este un eveniment care să fi fost vreodată formulat conceptual, nu are la dispoziție mijloace de exprimare adecvate. Când o persoană este într-o astfel de situație, pentru a stărnii un ecou în ascultătorii săi, va încerca să-și redea experiența în diferite moduri, apelând la intuiția lor și făcând analogii cu un material deja cunoscut. Iși va explica viziunea până când va simți că aceștia vor avea o idee despre conținutul gândurilor sale. În același fel, putem avansa ipoteza că fiecare basm este un sistem relativ închis ce înglobează o semnificație psihologică esențială, exprimată printr-o serie de imagini și evenimente simbolice, care o și dezvăluie.

După mai mulți ani de cercetare în acest domeniu, am ajuns la concluzia că toate basmele încearcă să descrie unul și același fenomen psihic, dar unul atât de complex, cuprinzător și dificil de înțeles pentru noi în toate aspectele sale diferite, încât este nevoie de sute de povești și mii de repetiții până când acest fenomen necunoscut este asimilat conștiinței, la

fel ca variațiunile multiple ale unei teme muzicale ce nu poate fi nicicând epuizată. Acest fenomen necunoscut și inepuizabil este ceea ce Jung numește Sinele; el reprezintă totalitatea psihică a individului și în același timp, paradoxal, este și centrul reglator al inconștientului colectiv. Fiecare individ și fiecare popor își are propriile forme de a trăi această realitate psihică. Basmе variate ne oferă imagini standard din diferite faze ale acestei experiențe. Uneori, se opresc mai mult asupra stadiilor de început, care au de-a face cu experiența umbrei, iar etapele următoare sunt schițate doar sumar. Alte povești evidențiază experiența animusului sau animei cu imaginile tatălui și mamei din spatele lor și trec repede atât peste chestiunea anterioară a umbrei, cât și peste ce urmează. Altele subliniază experiența comorii inaccesibile sau imposibil de obținut și experiențele centrale implicate de ea. Între aceste povești nu sunt diferențe de însemnătate, deoarece în lumea arhetipală nu există scară de valori — pentru că fiecare arhetip este în esență doar un aspect al inconștientului colectiv, desemnând totodată și întregul acestuia.

Fiecare arhetip este un sistem energetic închis al cărui curent străbate toate laturile inconștientului colectiv. O imagine arhetipală nu poate fi gândită ca o formă statică, pentru că este simultan și întotdeauna un proces complet și organizat care include celelalte imagini într-un mod particular. Un arhetip este un impuls psihic specific al cărui efect este, concomitent, atât un fascicul singular de lumină, cât și un întreg câmp magnetic care se extinde în toate direcțiile. Așadar, fluxul energiei psihice a unui „sistem”, un arhetip, curge de fapt prin toate celelalte arhetipuri. De aceea, cu toate că trebuie să recunoaștem caracterul vag și inefabil al unei imagini arhetipale, avem nevoie să ne antrenăm pentru a sculpta diferitele sale aspecte într-o formă palpabilă. Trebuie să ajungem cât mai aproape de

caracterul fundamental perfect ordonat al imaginii și să încercăm să exprimăm natura specifică a situației psihice pe care o conține.

Aș dori acum să abordez, dar fără pretenția unui studiu extensiv, câteva aspecte din istoria cercetării basmelor, precum și câteva teorii ale unor școli de gândire și bibliografia acestora. Citim în scrierile lui Platon că bătrânele spuneau copiilor povești simbolice — mituri. Chiar și în acele vremuri basmele erau puse în legătură cu educația copiilor. În Antichitatea mai târzie, Apuleius, filosof și scriitor din secolul al II-lea d.Hr., a țesut în faimosul său roman *Măgarul de aur* o poveste numită „Amor și Psyche”, o narațiune de tip „Frumoasa și Bestia”.¹ Această poveste prezintă același tipar cu cele pe care încă le putem strânge astăzi din Norvegia, Suedia, Rusia și din multe alte țări. De aceea s-a ajuns la concluzia că cel puțin acest tip de basm (o femeie care își salvează partenerul animal) a existat aproape neschimbat timp de două mii de ani. Dar basmele merg încă și mai departe în timp, până în Egiptul Antic, fiind găsite în papirusuri și stele egiptene.² Unul dintre cele mai cunoscute este cel al fraților Anup (Anubis) și Bata. Acesta merge perfect paralel cu basmele despre doi frați care pot fi găsite în toate țările Europei. Deci tradiția basmelor se întoarce cu trei mii de ani în urmă și este uimitor să vedem că motivele subiacente nu s-au schimbat. Potrivit preotului Max Schmidt, temele anumitor basme sunt vechi de peste 25 000 de ani!³ Până în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, basmele erau povestite atât adulților, cât și copiilor — iar în culturile primitive izolate, încă se povestesc.

- 1 Marie-Louise von Franz, *The Golden Ass: The Liberation of the Feminine in Man*, Massachusetts, 1992.
- 2 Emma Brunner-Taub, „Ägyptischen Märchen”, în *Die Märchen der Weltliteratur*, Diederichs, Düsseldorf, Köln, 1982.
- 3 Fritz Wilhelm Schmidt, *Der Ursprung der Götteridee*, Ascherdorff, Münster, 1912-1955.

În Europa, erau principala formă de divertisment pe timp de iarnă și devenise un fel de îndeletnicire spirituală pentru populațiile agricole.¹

Interesul științific față de basme a apărut în secolul al XVIII-lea, odată cu Johann Joachim Winckelmann, Johann Georg Hamann și Johann Gottfried Herder.² Alții, cum ar fi Karl Philipp Moritz, au dat o interpretare metaforică acestor povești. Herder credea că poveștile conțineau rămășițe ale credințelor vechi, de mult îngropate, exprimate prin simboluri. În asemenea idei se poate recunoaște un impuls emoțional, mai exact neo-păgânismul, care deja făcea valuri într-un mod nu foarte plăcut în vremea filosofiei lui Herder. La vremea aceea, începuse să se stârnească în oameni insatisfacția la adresa învățăturilor creștine și năzuința spre o filosofie mai vitală, mai naturală și mai instinctivă. Mai târziu, se vor observa aceleași tendințe, mai ales printre reprezentanții curentului romantic german.

Tot această căutare religioasă a ceva ce lipsea din doctrina oficială creștină i-a îndemnat și pe celebrii frați Jakob și Wilhelm Grimm să culeagă povești populare.³ Înainte de frații Grimm, basmele erau la fel de subestimate precum inconștientul însuși. Oamenii îi presupun existența și trăiesc prin el, dar nu vor să-l admită într-un mod conștient. Îl folosesc, de exemplu, în magie, superstiții, publicitate sau artă. Un vis bun este adesea analizat, dar nu este luat în serios. Acești oameni nu privesc un basm sau un vis cu grijă, ci îl denaturează. De vreme ce nu este un material „științific”, s-ar părea că cineva are dreptul să aleagă ce i se potrivește, luând partea pozitivă și aruncând restul.

- 1 Vezi Johann Georg Schmidt, *Die gestriegelte Rocken-Philosophie*, Chemnitz, 1705.
- 2 Jan de Vries, *Forschungsgeschichte der Mythologie*, Alber, Freiburg, München 1961.
- 3 Vezi Johannes Bolte și Georg Polivka, *Anmerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Gebrüder Grimm*, 5 vol., Leipzig 1913-1932.